

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ (Νοέμβριος 1994)

Συγγραφέας: ΧΡΙΣΤΟΣ Χ. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

Η συμβολή του διεθνούς ποινικού δικαίου στην προστασία του περιβάλλοντος είναι πολύπλευρη και σημαντική, καθίσταται δε εναργής τόσο στο νομοθετικό επίπεδο όσο και σ'Α εκείνο της ερμηνείας και της εφαρμογής του δικαίου.

Για ν'Α αρχίσουμε με το πρώτο: Το διεθνές δίκαιο όχι μόνον επιβάλλει, με κανόνες αυξημένης ισχύος, τη θέσπιση ποινικών διατάξεων στις εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών, αλλά και υπαγορεύει, πολλές φορές με κάθε λεπτομέρεια, τα στοιχεία των επιμέρους αντικειμενικών υποστάσεων. Αλλά και πέρα απ'Α αυτό: Τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος θεωρούνται σήμερα γνήσια διεθνή εγκλήματα, δηλαδή εγκλήματα που προσβάλλουν οικουμενικές αξίες της ανθρωπότητας και επισύρουν τη διεθνή ευθύνη του ατόμου έναντι της διεθνούς κοινότητας.

Πράγματι, αν ακολουθήσουμε τη διάκριση που υιοθέτησε το 14ο Διεθνές Συνέδριο της AIDP το 1989 στη Βιέννη, γνήσια διεθνή εγκλήματα (διεθνή εγκλήματα *stricto sensu*) είναι εκείνα που προσβάλλουν τις «ύψιστες αξίες της διεθνούς κοινότητας», και διακρίνονται από τα μη γνήσια διεθνή εγκλήματα, δηλαδή όσα χαρακτηρίζονται ως διεθνή μόνον επειδή η λυσιτελής αντιμετώπισή τους καθιστά αναγκαία τη διεθνή συνεργασία πλειόνων κρατών¹.

Μολονότι τα όρια των δύο κατηγοριών είναι ρευστά, η άποψη, ότι ορισμένα τουλάχιστον από τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος αποτελούν γνήσια διεθνή εγκλήματα, κερδίζει συνεχώς έδαφος. Έτσι ο *Jeschek* θεωρεί ότι η μόλυνση των θαλασσών προσβάλλει έννομα αγαθά της διεθνούς κοινότητας² ενώ το Σχέδιο Κώδικος για τα Εγκλήματα κατά της Ειρήνης και της Ασφάλειας της Ανθρωπότητας (*Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind*) που εκπονήθηκε από τη Διεθνή Επιτροπή Δικαίου (International Law Commission) το 1991 και εκδόθηκε από τον Bassiouni το 1993 περιλαμβάνει ως διεθνές έγκλημα κατά της Ανθρωπότητας την «εκούσια και βαρεία βλάβη του περιβάλλοντος» (άρθρο 26:

«Όποιος με πρόθεση προκαλεί ή διατάσσει την πρόκληση εκτεταμένης μακροπρόθεσμης και βαρείας βλάβης του φυσικού περιβάλλοντος τιμωρείται»).

Η άποψη αυτή, ότι δηλαδή το περιβάλλον αποτελεί ύψιστη αξία για όλη την ανθρωπότητα, είναι όχι μόνον αυτονόητη, αλλά έχει υιοθετηθεί και σε θεμελιώδη κείμενα διεθνούς δικαίου, όπως η Διακήρυξη της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για

το περιβάλλον (Στοκχόλμη 16.6.1972), η Παγκόσμια Χάρτα για τη Φύση που υιοθετήθηκε επίσημα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών την 28.10.1982³ και άλλα.

Στην πρώτη από αυτές αναφέρεται εν είδει αρχής (Principe 2) ότι οι φυσικοί πόροι της γης (αέρας, νερό, έδαφος, πανίδα, χλωρίδα και τα αντιπροσωπευτικά είδη του οικοσυστήματος) πρέπει να προστατευτούν προς το συμφέρον των παρούσων και μελλοντικών γενεών. Μπορούμε λοιπόν να ξεκινήσουμε από το δεδομένο, ότι σήμερα η πρόκληση *σοβαρών βλαβών* στο περιβάλλον απαγορεύεται από το διεθνές δίκαιο, ότι δηλαδή υπάρχει γενικά αναγνωρισμένος κανόνας του διεθνούς δικαίου με αυτό το περιεχόμενο.

Αντίθετα, βλάβες ή σσος σημασίας θεωρούνται ανεκτές από το διεθνές δίκαιο⁴. Πρακτική συνέπεια του ανωτέρω συμπεράσματος είναι ότι, σύμφωνα με την *αρχή της μη διάκρισης*, απαγορεύεται ένα κράτος να προκαλεί στο περιβάλλον άλλης χώρας βλάβες που το ίδιο δεν ανέχεται⁵. Κατά συνέπεια, η ποινικοποίηση των πράξεων αυτών από το βλαπτόμενο κράτος είναι *σύμφωνη* προς το διεθνές δίκαιο και δεν συνιστά καταχρηστική διεύρυνση της ποινικής του εξουσίας (πρβλ. πυρηνικές δοκιμές των Γάλλων στη Μιγυγοα). Αλλά και σειρά συμβατικών κανόνων του διεθνούς δικαίου καθιερώνει την υποχρέωση των κρατών να παρεμποδίζουν την επαύξηση υπαρχουσών μορφών μόλυνσης του περιβάλλοντος και τη δημιουργία νέων, ιδίως όταν πρόκειται για διασυνοριακή *μόλυνση*.

Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι και η διενέργεια εξόχως επικινδύνων δραστηριοτήτων, δηλαδή δραστηριοτήτων τέτοιων που ακόμη και η τήρηση της μεγαλύτερης επιμέλειας δεν μπορεί να αποκλείσει τον

κίνδυνο ιδιαιτέρως σημαντικών βλαβών κοντά στα σύνορα («*ultra hasardous activity*»), όπως π.χ. η λειτουργία *πυρηνικού εργοστασίου*, θεωρείται αντίθετη προς το διεθνές δίκαιο και συνεπώς μπορεί να απαγορευθεί και με ποινή. Η άποψη αυτή, ωστόσο, παρά τη βασιμότητά της, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως η κρατούσα. Η λειτουργία πυρηνικού εργοστασίου στα σύνορα θεωρείται από πολλούς ένα είδος επιτρεπτής επικίνδυνης δραστηριότητας, κυρίως επειδή τα κράτη που συνήθως διαμορφώνουν τις σχετικές επιστημονικές απόψεις είναι και αυτά πυρηνικές δυνάμεις.

Τούτο, ωστόσο, δεν πρέπει να μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο κίνδυνος που προέρχεται από ένα πυρηνικό εργοστάσιο επιτρέπεται ακόμη και όταν είναι τόσο μεγάλος για τη γειτονική χώρα, ώστε να προσβάλλει την εθνική κυριαρχία της⁶⁷. Διότι στην περίπτωση αυτή είναι αντίθετη προς το διεθνές δίκαιο. Σε αρμονία με τη σκέψη αυτή το Διοικητικό Δικαστήριο του Στρασβούργου αλλά και το Δ.Ε.Κ. έκριναν

ότι η έγκριση του γαλλικού πυρηνικού αντιδραστήρα στο Cattenom ήταν *παράνομη* (αντίθετη προς την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ατομικής Ενέργειας: EUGH NVwZ 1988, σ. 1117).

Οι πρακτικές συνέπειες της ανωτέρω θεώρησης είναι ιδιαίτερες σημαντικές: Αφενός καθιερώνεται η δυνατότητα άμεσης ποινικής ευθύνης των παραβατών έναντι της διεθνούς κοινότητας. Δεν ισχύει δηλαδή η αρχή της *doctrine traditionnelle* «*par in parem non habet jurisdictionem*» (θεωρία των πράξεων κυριαρχίας) - σύμφωνα με την οποία το άτομο υπέχει ποινική ευθύνη μόνον έναντι συγκεκριμένου κράτους - αλλά παρέχεται η δυνατότητα εκδίκασης της πράξης από διεθνές δικαστήριο. Συγχρόνως υποδηλώνεται η μεγαλύτερη απαξία της πράξης και η δυνατότητα καθιέρωσης ποινικής εξουσίας από πλείονα κράτη, ασχέτως του δικαίου του τόπου τέλεσης, βάσει της αρχής της παγκόσμιας δικαιοσύνης.

Αν, ωστόσο, οι συνέπειες αυτές αποκτούν προς το παρόν δραστηριότητα μόνο μέσω των εθνικών νομοθεσιών, *εναργέστερη* και *αμεσότερη* είναι η ακόλουθη: Εφόσον το περιβάλλον είναι ύψιστη (οικουμενική) αξία, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως *συνδεδεμένο αποκλειστικά* με ορισμένη έννομη τάξη. Δεν μπορεί δηλαδή να θεωρηθεί

ως ημεδαπό έννομο αγαθό.

Ο ελληνικός νόμος 1650/86 παρέχει πολλές ενδείξεις ότι θεωρεί το περιβάλλον ως *ημεδαπό έννομο αγαθό*, δηλαδή ότι το προστατεύει μόνον εφόσον συνδέεται με την ελληνική έννομη τάξη. Έτσι, π.χ. το άρθρο 1 παρ. 2 γ' κάνει λόγο για «εθνικό χώρο», το άρθρο 6 παρ. 2 για «παρακολούθηση της τήρησης των περιβαλλοντικών όρων σε ολόκληρη τη χώρα», το άρθρο 7 παρ. 3 για «εθνικό δίκτυο σταθμών» κ.λ.π. Κυρίως όμως η συνεχής αναφορά σε ένα πλέγμα διοικητικών διατάξεων (Π.Δ., ΠΥΣ, Υ.Α. κ.λ.π.) σχετικών με την έγκριση των λεγόμενων περιβαλλοντικών όρων (όρων για την προστασία του περιβάλλοντος) επιτρέπει την υπόθεση ότι η ελληνική (ποινική) νομοθεσία για το περιβάλλον αναφέρεται στο ελληνικό περιβάλλον και μόνον. Ομοίως, η Υ.Α. 55648/2210/91 (μέτρα και περιορισμοί για την προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος κ.λ.π.) ορίζει (άρθρο 2) ότι εφαρμόζεται στα εσωτερικά *επιφανειακά ύδατα και στα εσωτερικά παράκτια ύδατα (εξαιρουμένων των υπογείων)*, δηλαδή στα *ευρισκόμενα μεταξύ της ξηράς και της αιγιαλίτιδας ζώνης της χώρας. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από την εκπροσωπούμενη στη Γερμανία άποψη, σύμφωνα με την οποία ως έννομο αγαθό πρέπει να θεωρηθεί το περιβάλλον που υπόκειται στη διοίκηση των Αρχών («die behördlich verwaltete Umwelt»)*⁸.

Μια τέτοια θεώρηση όχι μόνον είναι θεωρητικά εσφαλμένη, αλλά θα είχε και ανεπιθύμητες πρακτικές συνέπειες. Έτσι π.χ. ο Έλληνας που θα τελούσε αξιόποινη πράξη κατά του περιβάλλοντος στην αλλοδαπή δεν θα μπορούσε να διωχθεί ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων, αφού δεν θα επληρούτο η προϋπόθεση της *διπλής*

εγληματικότητας του άρθρου 6 Π.Κ. Ομοίως, αλλοδαπός που τέλεσε έγκλημα κατά του περιβάλλοντος στην αλλοδαπή δεν μπορούσε να εκδοθεί για τον ίδιο λόγο. Έτσι, θα εδημιουργείτο σοβαρό κενό στην τιμωρία των εγκλημάτων.

Ο χαρακτηρισμός, επομένως, του περιβάλλοντος ως εννόμου αγαθού με οικουμενική εμβέλεια, μας επιτρέπει να το αποσυνδέσουμε από την ελληνική έννομη τάξη και να το χαρακτηρίσουμε ως κοινό, δηλαδή ως αγαθό που προστατεύεται ανεξάρτητα από το ποιός είναι ο φορέας του, κατά τους όρους των άρθρων 5 επ. Π.Κ.

Από το γεγονός δε, ότι κατά τη νομοθεσία και τη νομολογία μας ως πολιτικώς ενάγων μπορεί να παραστεί και ιδιώτης, συνάγεται ότι σε περίπτωση προσβολής του περιβάλλοντος στην αλλοδαπή μπορεί να έχει εφαρμογή το άρθρο 7 Π.Κ., δηλαδή να θεωρηθεί ότι η πράξη μπορεί να τελεσθεί και κατά Έλληνα πολίτη, ο οποίος και βλάπτεται ευθέως από την προσβολή. Έτσι, τα ανωτέρω προβλήματα - όπως θα δειχθεί στη συνέχεια, μολονότι δεν εξαλείφονται, - περιορίζονται αισθητά.

Ειδική, πάντως, ρύθμιση καθιερώνει ο ν. 743/77, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 εδ. α' του οποίου η εφαρμογή περιορίζεται σε περιπτώσεις ρυπάνσεως των λιμένων και ακτών της χώρας και των Ελληνικών χωρικών υδάτων από εγκαταστάσεις ή πλοία και δεξαμενόπλοια, υπό ελληνική ή ξένη σημαία. Από τη διατύπωση της διάταξης συνάγεται ότι ο νόμος καθιερώνει εδώ το *προστατευτικό σύστημα*, με αποτέλεσμα οι ποινικές διατάξεις του (άρθρο 13 παρ. 1 εδ. α' περιπτώσεις I και II) να εφαρμόζονται μεν αν η ρύπανση αφορά στις ελληνικές ακτές και ύδατα (έστω και με πράξη που τελέστηκε στην αλλοδαπή) όχι όμως και αν προκλήθηκε από Έλληνα ρύπανση άλλης χώρας, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή και η έκδοση αλλοδαπού που τέλεσε αντίστοιχη πράξη στην αλλοδαπή.

Αντίθετα, με το εδάφιο β' της παρ. 1 του ίδιου άρθρου καθιερώνεται η *αρχή της παγκόσμιας δικαιοσύνης* ως προς τη ρύπανση της ανοικτής θάλασσας, αφού ο νόμος εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από το δίκαιο της σημαίας του ρυπαίνοντος πλοίου. Έτσι π.χ. η ελληνική ποινική εξουσία καλύπτει και τη ρύπανση που προκαλεί στο Ν. Ειρηνικό ιάπων πλοίαρχος από πλοίο που φέρει ιαπωνική σημαία⁹.

Το Διεθνές Δίκαιο όμως δεν μας παρέχει μόνον τη βάση για την προσέγγιση της έννοιας του προστατευομένου εννόμου αγαθού, αλλά και την αφετηρία για τη διατύπωση *πρωτευόντων ποινικών κανόνων*, με τους οποίους επιδιώκεται η προστασία του περιβάλλοντος. Έτσι π.χ. η Σύμβαση για τη φυσική προστασία του πυρηνικού υλικού που υπογράφηκε στη Βιέννη την 3.3.1980 και κυρώθηκε με το ν. 1636/86 προβλέπει (άρθρο 7) ότι θεωρείται ως αξιόποινη κάθε πράξη διαχείρισης πυρηνικού υλικού (αποδοχή, κατοχή, χρήση, διασκορπισμός κ.λ.π.) και ότι τα συμβαλλόμενα κράτη-μέλη υποχρεούνται να απειλήσουν για τις ανωτέρω πράξεις

«κατάλληλες ποινές», ανάλογα με τη σοβαρότητα των αδικημάτων αυτών (άρθρο 7 παρ. 2) αλλά και να εγκαθιδρύσουν την αναγκαία ποινική δικαιοδοσία (άρθρο 8). Ομοίως, η Σύμβαση της Βιέννης για την προστασία της στοιβάδας του όζοντος (που κυρώθηκε από τη χώρα μας, μαζί με το Πρωτόκολλο το Μόντρεαλ του 1987 για τις ουσίες που καταστρέφουν τη στοιβάδα το όζοντος, με το ν. 1818/88) καθιερώνει στο άρθρο 2 παρ. 1 την υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για να προστατεύσουν την ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον από δυσμενείς επιπτώσεις που προκύπτουν ή είναι δυνατό να προκύψουν ως αποτέλεσμα ανθρώπινων δραστηριοτήτων που μεταβάλλουν ή είναι πιθανό να μεταβάλλουν τη στοιβάδα του όζοντος.

Ακόμη: η Διεθνής Σύμβαση της Βαρκελώνης του 1976 «περί προστασίας της Μεσογείου θαλάσσης εκ της ρυπάνσεως» που κυρώθηκε, μαζί με το συνημμένο Παράρτημα και Πρωτόκολλα, με το ν. 855/78, προβλέπει ότι τα συμβαλλόμενα μέρη θα λάβουν κάθε πρόσφορο μέτρο για την πρόληψη και καταπολέμηση της ρύπανσης της Μεσογείου Θαλάσσης από σειρά πράξεων (απόρριψη ουσιών από πλοία και αεροσκάφη, εκκενώσεις ποταμών ή παρακτίων εγκαταστάσεων κ.λ.π.). Το δε άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου διατυπώνει ευθέως πρωτεύοντα κανόνα, σύμφωνα με το οποίο «απαγορεύεται η απόρριψις εις την περιοχή της Μεσογείου Θαλάσσης των αποβλήτων ή άλλων ουσιών περιλαμβανομένων εις το Π.Ι. του Πρωτοκόλλου». Βάσει αυτής της υποχρέωσης η Χώρα μας θέσπισε, με το άρθρο 5 παρ. 1 εδ. α' του πιο πάνω νόμου, κυρωτικό κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο «*οι εκ προθέσεως προκαλούντες σοβαράν ρύπανσιν*» (sc: κατά παράβαση των διατάξεων της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων της) «*τιμωρούνται δια φυλακίσεως τουλάχιστον τριών μηνών*. Εάν εκ της πράξεως δύναται να προκύψει κίνδυνος ζημίας ή βλάβης εις πρόσωπα ή πράγματα τιμωρούνται δια φυλακίσεως τουλάχιστον ενός έτους», ενώ με φυλάκιση τιμωρείται η πράξη αν οφείλεται σε αμέλεια.

Τέλος, με το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου για τις ειδικά προστατευόμενες περιοχές της Μεσογείου του 1982, που κυρώθηκε μαζί με το Πρωτόκολλο του 1980 για την προστασία της Μεσογείου Θαλάσσης από τη ρύπανση από χερσαίες πηγές, με το ν. 1634/86, τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να λάβουν «*όλα τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να προστατεύσουν τις θαλάσσιες περιοχές που είναι σημαντικές για τη διαφύλαξη των φυσικών πόρων και των φυσικών χώρων της ζώνης της Μεσογείου Θαλάσσης καθώς και για τη διαφύλαξη της πολιτιστικής τους κληρονομιάς στην περιοχή*». Βάσει αυτής της επιταγής το άρθρο 3 του κυρωτικού νόμου προβλέπει ότι σε περίπτωση ρύπανσης εφαρμόζονται οι διατάξεις μ.α. του άρθρου 5 του ν. 855/78

«περί κυρώσεως της Σύμβασης της Βαρκελώνης όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 9 παρ. II του ν. 1147/81».

Την πιο πάνω προστασία διηύρυνε ο ν. 1147/81 με τον οποίο κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβαση του 1972 «περί προλήψεως ρυπάνσεως της θάλασσης εξ απορρίψεων καταλοίπων και άλλων υλών...», προβλέποντας στο άρθρο 5 ότι οι ποινές που απειλήθηκαν κατά συμμόρφωση προς τη Σύμβαση της Βαρκελώνης, επιβάλλονται σε κάθε περίπτωση σοβαρής ρύπανσης της *θάλασσας*, και επομένως όχι πλέον μόνον της Μεσογείου.

Πλάι στις διεθνείς συμβάσεις σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του ελληνικού ποινικού δικαίου του περιβάλλοντος διαδραματίζει το *Κοινοτικό Δίκαιο*. Πέρα από τη συμβολή του στον προσδιορισμό των όρων εφαρμογής πολυάριθμων διατάξεων του ν. 1650/86, για την οποία θα γίνει λόγος στο οικείο μέρος, η ανάγκη συμμόρφωσης προς το κοινοτικό δίκαιο οδήγησε ευθέως και σε διατύπωση, από τον εθνικό νομοθέτη, ειδικών υποστάσεων, όπως π.χ. στην περίπτωση της ΥΑ 7251/3054/85 για τα τοξικά και επικίνδυνα απόβλητα που εκδόθηκε σε συμμόρφωση προς σχετικές Οδηγίες της ΕΟΚ (78/319/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 20.3.78 και 76/403/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 6.4.76). Με την πιο πάνω ΥΑ προβλέπεται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους ή και χρηματική ποινή για όποιον προκαλεί εκ προθέσεως σοβαρές βλάβες στο περιβάλλον ή θέτει σε κίνδυνο την υγεία άλλων από τις εργασίες διαχείρισης τοξικών και επικίνδυνων αποβλήτων και εξάλειψης PCB'S, ενώ φυλάκιση απειλείται αν η πράξη τελέστηκε από αμέλεια¹⁰.

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα διεθνούς ποινικού δικαίου που θέτει το ποινικό δίκαιο του περιβάλλοντος οφείλεται στην εξάρτησή του από το αντίστοιχο διοικητικό (φαινόμενο της *Verwaltungsakzessorietät*). Οι ποινικοί νόμοι για το περιβάλλον είναι σε μεγάλη έκταση μερικώς *λευκοί ποινικοί νόμοι*, των οποίων οι προϋποθέσεις *συμπληρώνονται από διοικητικούς*. Έτσι π.χ. ο ν. 1650/86 προβλέπει ότι η εφαρμογή πολυάριθμων διατάξεων του εξαρτάται από την έκδοση Προεδρικών Διαταγμάτων, Πράξεων του Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργικών Αποφάσεων. Πράγματι, στα πλαίσια αυτών των εξουσιοδοτήσεων και σε συμμόρφωση προς σχετικές Οδηγίες της ΕΟΚ εκδόθηκε σειρά κανονιστικών πράξεων που καθορίζουν π.χ. τις οριακές και κατευθυντήριες τιμές ποιότητας της ατμόσφαιρας σε διοξειδίο του

αζώτου (ΠΥΣ 25/88), τα μέτρα και τις μεθόδους πρόληψης και μείωσης της ρύπανσης του περιβάλλοντος από εκπομπές αμιάντου (ΥΑ 8243/1113/91), τα μέτρα για την προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος και τις οριακές τιμές επικίνδυνων ουσιών *σ'Α αυτά* (ΥΑ 55648/2210/91, ΠΥΣ 144/87), την οριακή τιμή ποιότητας της ατμόσφαιρας σε μόλυβδο (ΠΥΣ 98/87), σε θείο και αιωρούμενα σωματίδια (ΠΥΣ 99/87) κ.λ.π.

Το ερώτημα που ανακύπτει εν προκειμένω έχει δύο πλευρές:

α) Αν υποτεθεί ότι τόπος τέλεσης της ρύπανσης είναι μεν και η χώρα μας, υπό την έννοια ότι σ'Α αυτήν πραγματώθηκε το *αποτέλεσμα της πράξης*, η ίδια όμως η αξιόποινη συμπεριφορά τελέστηκε στην αλλοδαπή, *ποιοί κανόνες διοικητικού δικαίου* πρέπει να εφαρμοστούν, προκειμένου να συμπληρώσουμε τις «λευκές» ποινικές διατάξεις του ν. 1650/86; Πρέπει να λάβουμε ως βάση τους ελληνικούς διοικητικούς κανόνες ή τους αλλοδαπούς; Και τι θα συμβεί αν στον τόπο όπου πραγματώθηκε η αξιόποινη συμπεριφορά, εκεί δηλαδή απ'Α όπου προήλθε η ρύπανση, δεν υπάρχει αντίστοιχη διοικητική ρύθμιση;

β) Αν η πράξη τελέσθηκε εξ ολοκλήρου στην αλλοδαπή και τίθεται θέμα *είτε εφαρμογής των ελληνικών ποινικών νόμων* (δηλαδή έκτασης της ελληνικής ποινικής εξουσίας βάσει του άρθρου 6 ή ενδεχομένως και του άρθρου 7 Π.Κ. *είτε εκδόσεως*) βάσει ποίου *διοικητικού κανόνα* θα κριθεί αν η πράξη είναι αξιόποινη και κατά το *δίκαιο του τόπου τελέσεως*, στην πρώτη περίπτωση, ή κατά το *ελληνικό δίκαιο στην δεύτερη*;

Για να δώσουμε ένα παράδειγμα: Κατά το άρθρο 28 ν. 1650/86 τιμωρείται όποιος με πρόθεση προκαλεί ρύπανση με πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ'Α εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων διαταγμάτων και υπουργικών ή νομαρχιακών αποφάσεων. Σύμφωνα, πάλι, με το άρθρο 8 του ίδιου νόμου, με υπουργική απόφαση επιβάλλονται σε κάθε δραστηριότητα που είναι πιθανό να υποβαθμίσει την ατμόσφαιρα περιορισμοί και μέτρα κατά κατηγορία και περιοχή (ως «περιοχή» νοείται προφανώς περιοχή της ελληνικής επικράτειας) για την προστασία της.

Έτσι, με την ΥΑ 8243/1113/92 καθορίσθηκαν οριακές τιμές εκπομπών αμιάντου και μέτρα τήρησής των. Καθορίσθηκε, συγκεκριμένα, στο άρθρο 3 παρ. 3 οριακή τιμή για τις εκπομπές αμιάντου στην ατμόσφαιρα 0,1 mg/Nm³ (χιλιόγρ.

αμιάντου ανά κυβικό μέτρο αερίων αποβλήτων) μετρούμενη πριν από την έξοδο των αερίων στην ατμόσφαιρα, ενώ κατά το άρθρο 4 ο υπεύθυνος κάθε έργου ή δραστηριότητας που περιλαμβάνει χρησιμοποίηση αμιάντου υποχρεούται να λαμβάνει κάθε αναγκαίο και πρόσφορο μέτρο για την πρόληψη των εκπομπών αμιάντου στα αέρια και υγρά απόβλητα και την τήρηση των οριακών τιμών που αναφέρθηκαν. Π.χ. η ποσότητα χρησιμοποιούμενου αμιάντου, λέει η ΥΑ, πρέπει να είναι η ελάχιστη αναγκαία, ο αμιάντος πρέπει ν' αποθηκεύεται σε κλειστές συσκευασίες, απαγορεύεται κατά κανόνα ο ψεκασμός με αμιάντο, η αφαίρεση του αμιάντου πρέπει να γίνεται με κατάλληλο τρόπο κ.λ.π. Τι γίνεται, λοιπόν, αν από γειτονική χώρα προκληθεί ρύπανση της ατμόσφαιρας ή των ποταμίων υδάτων με αμιάντο; Πώς θα ελεγχθεί αν υπήρξε συμμόρφωση προς το καθήκον επιμελούς συμπεριφοράς που καθιερώνεται με το διοικητικό νόμο; (Είναι αυτονόητο ότι το πρόβλημα μπορεί να προσλάβει πολλές μορφές: Π.χ. πλοίο υπό ξένη σημαία ευρισκόμενο στην ανοιχτή θάλασσα αφήνει υγρά ή

αέρια απόβλητα από τα οποία ρυπαίνεται το ελληνικό περιβάλλον κ.λ.π.).

Όπως είναι γνωστό, για το θετικό ελληνικό διοικητικό δίκαιο δεν ισχύει η αρχή της εξωεδαφικότητας, δηλαδή αυτό ισχύει κατά κανόνα μόνον στο πλαίσιο της ελληνικής επικράτειας. Τίθεται, επομένως, το ερώτημα, αν είναι δυνατή η εφαρμογή αλλοδαπού διοικητικού δικαίου, δηλαδή εκείνου που ισχύει στον τόπο τελέσεως, εφόσον βεβαίως υπάρχει αντίστοιχη διάταξη, προς συμπλήρωση του λευκού ποινικού νόμου. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε αρκετές περιπτώσεις είναι πιθανή η ύπαρξη, στον ευρωπαϊκό χώρο, κοινών τέτοιων διατάξεων, αφού αυτές έχουν θεσπισθεί κατά εφαρμογή Οδηγιών της ΕΟΚ.

Όπως έτυχε να αναπτύξω σε προηγούμενη εργασία μου¹¹, η εφαρμογή αλλοδαπού διοικητικού δικαίου από τον ημεδαπό ποινικό δικαστή είναι και εύλογη. Τούτο προκύπτει τόσο από την αρχή του διεθνούς δικαίου που καθιερώνει καθήκον σεβασμού της αλλοδαπής κυριαρχικής εξουσίας όσο και από τη φύση του πράγματος. «Θα ήταν ανεπιεικές και παράλογο», γράφει χαρακτηριστικά ο Nowakowski, «να υπάγουμε ημεδαπούς ευρισκόμενους στην αλλοδαπή σε ημεδαπές διοικητικές διατάξεις για δραστηριότητες που δεν συνδέονται διόλου με την πατρίδα τους»¹². Αν π.χ. σε περίπτωση συγκρούσεως των ημεδαπών διοικητικών κανόνων που ρυθμίζουν την επιμελή διεξαγωγή μιας δραστηριότητας με τους αλλοδαπούς κανόνες, ο ημεδαπός δικαστής δεν εφάρμοζε τους τελευταίους, ο μιν δράστης θα περιερχόταν σε αδιέξοδη σύγκρουση καθηκόντων, η δε απονομή της δικαιοσύνης θα κατέληγε σε απαράδεκτα

άτοπα. Αρκεί να φαντασθούμε πώς θα ηχούσε μία απόφαση ελληνικού δικαστηρίου που θα θεωρούσε αντικειμενικά επιμελή τη συμπεριφορά του έλληνα οδηγού που προκάλεσε θανατηφόρο ατύχημα, κυκλοφορώντας στη δεξιά πλευρά αγγλικού δρόμου.

Από την άλλη πλευρά, εξάλλου, η εθνική κυριαρχία δεν βλάπτεται όταν λαμβάνονται υπόψη κανόνες αλλοδαπού διοικητικού δικαίου που ρυθμίζουν περιστατικά εντοπιζόμενα έξω από το πεδίο ισχύος των ημεδαπών διοικητικών κανόνων.

Έτσι, το γερμανικό Ακυρωτικό σε πλειάδα αποφάσεων έχει δεχθεί την εφαρμογή αλλοδαπού διοικητικού δικαίου ήδη από τα πρώτα χρόνια της σύστασής του. Έχει π.χ. δεχθεί ότι το αν ένας αλλοδαπός υπάλληλος (πρόξενος), ενώπιον του οποίου ημεδαπός καταθέτει στην ημεδαπή ψευδή γεγονότα, είναι «αρχή αρμόδια να ενεργεί ένορκη εξέταση», κρίνεται σύμφωνα με το δίκαιο της ιθαγένειας του υπαλλήλου και όχι σύμφωνα με το ημεδαπό. Ανάλογες θέσεις εκφράζουν και η ελληνική νομοθεσία και νομολογία (βλ. π.χ. ΑΠ 1055/87 ΠοινΧρον. ΛΖ/892, Πλημμ. Αθ. 2355/82 ΠοινΧρον ΛΓ/85).

Διαφορετικά έχουν τα πράγματα, όταν στη χώρα όπου πραγματώθηκε η αξιόποινη συμπεριφορά, *δεν υπάρχει αντίστοιχος διοικητικός κανόνας αλλά αντιθέτως η ενλόγω συμπεριφορά επιτρέπεται*. Δεν αποτελεί απαράδεκτη ανάμιξη στα εσωτερικά του άλλου κράτους η αναγόρευση της σχετικής συμπεριφοράς ως απαγορευμένης; Δεν αποτελεί η απαγόρευση αυτή *καταχρηστική άρνηση του κυριαρχικού δικαιώματος* του ξένου κράτους να διασφαλίζει, στα όρια της επικρατείας του, την ακώλυτη διενέργεια πράξεων που αυτό επιτρέπει;

Η απάντηση είναι με *βεβαιότητα αρνητική*, τουλάχιστον στις περιπτώσεις *σοβαρής*, δηλαδή αντίθετης προς το διεθνές δίκαιο μόλυνσης του περιβάλλοντος, η οποία προκαλείται από τη *συμπεριφορά που πραγματώνεται στο ξένο κράτος*. Στην περίπτωση αυτή η *απουσία απαγορευτικής διοικητικής διάταξης δε μπορεί να λειτουργήσει ως επιτρεπτικός κανόνας* διότι *τούτο θα εσήμαινε ότι αποδεχόμαστε ότι η εφαρμογή της ηπιότερης αλλοδαπής διάταξης υπερισχύει του διεθνούς δικαίου, το οποίο ωστόσο έχει υπέρτερη τυπική ισχύ*.

Τα ζητήματα που εξετάσαμε μέχρι τώρα είχαν ως σημείο αναφοράς τις περιπτώσεις πρόκλησης *ρύπανσης*, δηλαδή εγκλήματα αποτελέσματος. Τα πράγματα, ωστόσο, περιπλέκονται ακόμη περισσότερο στην περίπτωση που η εγκληματική πράξη συνίσταται στην *υποβάθμιση* του περιβάλλοντος. Ως υποβάθμιση νοείται, σύμφωνα με την παρ. 4 του άρθρου 2 του ν. 1650/86, η πρόκληση ρύπανσης ή οποιασδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον, η οποία είναι *πιθανό να έχει αρνητικές επιπτώσεις* στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες. Ενόψει τούτου, ερωτάται: Μπορεί να θεωρηθεί ως τόπος τέλεσης του όλου εγκλήματος η ημεδαπή, όταν η ενλόγω μεταβολή επήλθε μεν σε ξένη χώρα, υπάρχει όμως η πιθανότητα, κατά τους ανωτέρω όρους του νόμου, να υπάρξουν *δυσμενείς («αρνητικές»)* επιπτώσεις στο περιβάλλον της Ελλάδας; Στην περίπτωση αυτή έχουμε να κάνουμε, όπως λέγεται, με ένα *«έγκλημα καταλληλότητας»* (Eignungsdelikt), του οποίου η αντικειμενική υπόσταση περιλαμβάνει μία *δυνατότητα* κινδύνου, εν είδει αποτελέσματος.

Η ενλόγω δυνατότητα είναι μία *διαθετική έννοια*, η συνδρομή της οποίας κρίνεται βάσει ενός συλλογισμού που περιλαμβάνει, όπως μου δόθηκε η ευκαιρία να αναπτύξω αλλού¹³, υποθέσεις και εμπειρικά στοιχεία του τύπου: «αν το αντικείμενο της αναφοράς μας υποβληθεί σε ορισμένη δοκιμασία θα υπάρξει ορισμένου είδους αντίδραση». Μία τέτοια προσέγγιση περιλαμβάνει ως λογικώς αναγκαίο στοιχείο τον περί ού ο λόγος τόπο· θα πρέπει δηλαδή να ρωτήσουμε: *«αν πραγματωθεί ο όρος Χ υπάρχει δυνατότητα βλάβης στον τόπο Ψ»*; Γι' αυτό και θα μπορούσαμε να πούμε ότι τόπος τέλεσης του εν λόγω εγκλήματος είναι και ο τόπος *ως προς τον οποίο* (όπου) μπορεί να κριθεί ότι συντρέχει αυτή η δυνατότητα. Ο τόπος αυτός απειλείται υπό την έννοια ότι διαταράσσεται η ειρηνευμένη έννομη τάξη που συνδέεται μ' αυτόν και

επομένως είναι τόπος τέλεσης του όλου εγκλήματος σύμφωνα με το άρθρο 16 Π.Κ.

Δυσχερέστερο καθίσταται όμως το ερώτημα στην περίπτωση των εγκλημάτων *αφηρημένης διακινδυνεύσεως*, όπου ο κίνδυνος δεν είναι στοιχείο της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος ούτε καν με τη μορφή δυνατότητας. Μπορούμε να πούμε εντούτοις ότι ο κίνδυνος αυτός είναι, σε περίπτωση που πραγματωθεί, «αποτέλεσμα» κατά την έννοια του άρθρου 16 Π.Κ.; Παρά τις «φιλικές» προς το περιβάλλον απόψεις που έχουν ενπροκειμένω διατυπωθεί (*Jescheck, Martin*) στο πλαίσιο των ερευνών του Max-Planck Institut του Freiburg¹⁴, νομίζω ότι ο κίνδυνος, όποτε είναι απλός νομοθετικός λόγος, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως στοιχείο της αντικειμενικής υποστάσεως και επομένως δεν θεμελιώνει τόπο τέλεσης.

Η απαρίθμηση των περιπτώσεων άμεσης ή έμμεσης επίδρασης του διεθνούς

δικαίου στη διαμόρφωση του ελληνικού ποινικού δικαίου του περιβάλλοντος δεν περιορίζεται εδώ. Θα μπορούσε ν'Α αναφερθεί και μία ακόμη ιδιαίτερως σημαντική άποψη, η οποία, ωστόσο, λόγω του ευρύτερου ενδιαφέροντος της και της θεμελιώδους σημασίας της υπερβαίνει τα όρια του παρόντος. Εννοώ το ζήτημα της διάκρισης των «γνήσιων» ποινικών κυρώσεων από τις διοικητικές. Είναι γνωστό ότι το ποινικό δίκαιο του περιβάλλοντος χαρακτηρίζεται από πολυάριθμες διατάξεις, οι οποίες απειλούν βαρύτατες διοικητικές κυρώσεις, σωρευτικά με τις ποινικές. Έτσι π.χ. στο π.δ. 205/90 τα ανώτατα όρια των προστίμων που ορίζονται με το ν. 743/77(άρθρο 13 παρ. 1 περίπτ. β' στ. ι', όπως αυτό συμπληρώθηκε με το άρθρο 9 ν. 1147/81) αυξήθηκαν, εκτός των άλλων από 50.000.000 δραχμές σε 150.000.000 δραχμές. Με τις διατάξεις αυτές τίθεται κατά ιδιαίτερως οξύ τρόπο το ερώτημα, μήπως εδώ πρόκειται για «κρυπτοποιινές», δηλαδή για γνήσιες, ποινικές κυρώσεις που εμφανίζονται με το μανδύα των διοικητικών. Η συμβολή του διεθνούς δικαίου έγκειται ενπροκειμένω στο ότι το Ευρωπαϊκό ΔΑΑ με τη νομολογία του έχει διαμορφώσει ορισμένα - στοιχειώδη, είναι αλήθεια, κριτήρια - για το πότε συντρέχει «*accusation en matière pénale*». Μπορούμε σχετικά να αναφέρουμε τις περίφημες αποφάσεις *Ozturk*, *Engel*, και *Campbell & Fell*. Πρόβλημα υπάρχει, ωστόσο, και από μία άλλη πλευρά: μπορεί, συγκεκριμένα, να θεωρηθεί ότι ένα έγκλημα κατά του περιβάλλοντος που τελέστηκε στην αλλοδαπή είναι «αξιόποινο» κατά το δίκαιο του τόπου τελέσεως, αν εκεί υπόκειται σε διοικητική μεν κύρωση, η οποία όμως είναι τόσο βαριά, ώστε θα αποτελούσε ενόψει της ανωτέρω νομολογίας αληθή «εγκληματική ποινή»;

Τελειώνοντας τη σύντομη αυτή επισκόπηση, διακατέχομαι από την ακόλουθη σκέψη: Αν το διεθνές ποινικό δίκαιο είναι, όπως είπε ο *Pella*, το ποινικό δίκαιο του μέλλοντος, οι προσβολές του περιβάλλοντος θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως τα εγκλήματα του μέλλοντος. Δικαίως, επομένως, αποτελούν αντικείμενο του παρόντος Συνεδρίου. Το λάθος θα ήταν, αν αντιμετωπίζαμε την ποινική καταστολή ως πανάκεια κι αν παραβλέπαμε, ότι η τελευταία μικρό μερίδιο μόνο μπορεί να έχει στην προστασία του

περιβάλλοντος, ιδιαίτερα απέναντι στην πρόληψη των προσβολών του.

[1](#)Βλ. Πρακτικά, σ. 231, *Μυλωνόπουλου*, Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, β' έκδ. 1993, σ. 31.

[2](#)Βλ. *Jescheck* σε: *Maurach Festschr.*, σ. 591. Αντίθετα, ο *Karpets*, Τα εγκλήματα με διεθνή χαρακτήρα, Μόσχα 1979 - όπως αναφέρεται από την *Eckert*, *RS Crim.* 81, 235 - θεωρεί ότι η μόλυνση του περιβάλλοντος είναι μη γνήσιο διεθνές έγκλημα.

[3](#)Βλ. *Kiss*, *Le Droit International de l'À Environment*, 1992 σελ. 4 και 5 αντίστοιχα.

[4](#)Βλ. *Martin*, *Strafbarkeit grenzüberschreitender Umweltbeeinträchtigungen*, 241, *Klein*, *Umweltschutz im rölkerrechtidzen Nachbarrecht*, 1976, σ. 242.

[5](#)Πρβλ. *Martin*, όπ.π. (σημ. 4), σ. 225.

[6](#)*Randolzhoferr - Simma*, *Das Kernkraftwerk an der Grenze*, σε: *Berber - Festschr.* (1973), σ. 389 επ.

[7](#)Πρβλ. *Martin*, όπ. π., σ. 283.

[8](#)Βλ. *Seelmann*, *NJW* 90/1258 επ.

[9](#)Κριτική της αντίστοιχης ρύθμισης του γερμ. ΠΚ ασκήθηκε από τον *Oehler*, *GA*, 180, σ. 241 επ.

[10](#)Για την προβληματική αυτή βλ. *Χρ. Μυλωνόπουλου*, Η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, *Υπεράσπιση* 1991, σ. 1061 επ.

[11](#)Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, σ. 145 επ.

[12](#)3271, 635.

[13](#)Διαθετικές Έννοιες και Ποινικό Δίκαιο, *Υπεράσπιση* 93, σ. 243 επ. πρβλ. *Mylonopoulos*, *Komparative und Dispositionsbegriffe im Strafrecht*, 1994, σ. 91 επ.

[14](#)Βλ. σχετικό *Μυλωνόπουλου*, *Διεθνές Ποινικό Δίκαιο*, σ. 172, σημ. 74.